ΚΕΝΤΡΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

Εκθέσεις 18

Γ. Κ. Κωστελένου

Ήπειρος: Εξελίξεις και προοπτικές ανάπτυξης, 1994-1999

Αθήνα 1995

Ήπειρος:
Εξελίξεις και προοπτικές ανάπτυξης, 1994-1999

ΚΕΝΤΡΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

Εκθέσεις 18

Ήπειρος: Εξελίξεις και προοπτικές ανάπτυξης, 1994-1999

Γεωργίου Κ. Κωστελένου
Επιστημονικού Ερευνητή ΚΕΠΕ

Αθήνα 1995

Copyright 1995
του Κέντρου Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών
Ιπποκράτους 22, 106 80 Αθήνα

ISBN: 960-341-015-2

Οι γνώμες και κρίσεις που περιέχει η εργασία αυτή
είναι του συγγραφέα και δεν αντιπροσωπεύουν αναγκαία
γνώμες ή κρίσεις του Κέντρου Προγραμματισμού
και Οικονομικών Ερευνών.

ΚΕΝΤΡΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

Το Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ) ιδρύθηκε το 1959 ως μία μικρή ερευνητική μονάδα με την επωνυμία "Κέντρον Οικονομικών Ερευνών", με βασικό σκοπό την επιστημονική μελέτη των οικονομικών προβλημάτων της Ελλάδας, την ενθάρρυνση των οικονομικών ερευνών και τη συνεργασία με άλλα επιστημονικά ιδρύματα.

Το 1964 το ΚΕΠΕ πήρε τη σημερινή του ονομασία και διάρθρωση και του ανατέθηκαν οι εξής πρόσθετες αρμοδιότητες: (α) Η κατάρτιση σχεδίων βραχυχρόνιων, μεσοχρόνιων και μακροχρόνιων προγραμμάτων ανάπτυξης, η εκπόνηση σχεδίων προγραμμάτων περιφερειακής και χωροταξικής ανάπτυξης, καθώς και προγραμμάτων δημόσιων επενδύσεων, σύμφωνα με τις κατευθυντήριες γραμμές που καθορίζει η κυβέρνηση. (β) Η παρακολούθηση και ανάλυση της βραχυπρόθεσμης και μεσοπρόθεσμης εξέλιξης της ελληνικής οικονομίας, καθώς και η κατάρτιση προτάσεων για τη λήψη των κατάλληλων μέτρων. (γ) Η επιμόρφωση νέων οικονομολόγων, ιδιαίτερα σε θέματα προγραμματισμού και οικονομικής ανάπτυξης.

Το ΚΕΠΕ έχει αναπτύξει και αναπτύσσει έντονη δραστηριότητα σε όλους τους πιο πάνω τομείς. Διεξάγει συστηματικές έρευνες πάνω σε βασικά θέματα της ελληνικής οικονομίας, εκπονεί σχέδια προγραμμάτων ανάπτυξης, παρακολουθεί τις βραχυχρόνιες εξελίξεις, χορηγεί υποτροφίες για μεταπτυχιακές σπουδές στην οικονομική επιστήμη και τον προγραμματισμό και οργανώνει διαλέξεις και σεμινάρια.

Στο πλαίσιο αυτών των δραστηριοτήτων εντάσσεται και η δημοσίευση "Μελετών" και "Στατιστικών Σειρών", που είναι αποτέλεσμα έρευνας μελετητών του ΚΕΠΕ, και "Εκθέσεων", που τις περισσότερες φορές είναι αποτέλεσμα συλλογικής εργασίας ομάδων επιστημόνων, οι οποίες συνιστώνται για την εκπόνηση αναπτυξιακών προγραμμάτων. Επίσης δημοσιεύονται από το Κέντρο "Εργασίες για Συζήτηση" προσκεκλημένων επιστημόνων ή μελών του προσωπικού του Ιδρύματος.

Το ΚΕΠΕ βρίσκεται σε συνεχή επικοινωνία με αντίστοιχα επιστημονικά ιδρύματα του εξωτερικού και ανταλλάσσει εκδόσεις, όπως και απόψεις και πληροφορίες πάνω σε θέματα τρεχουσών οικονομικών εξελίξεων και μεθόδων οικονομικής έρευνας, συμβάλλοντας και με αυτό τον τρόπο στην προαγωγή της οικονομικής επιστήμης στη χώρα.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η κατάρτιση των αναπτυξιακών προγραμμάτων στηρίζεται συνήθως σε λεπτομερείς αναλυτικές εργασίες, στις οποίες απεικονίζονται οι συνθήκες που επικρατούν στους επιμέρους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας, στις περιφέρειες αλλά και στο μακροοικονομικό πεδίο, και στις οποίες εντοπίζονται επίσης τα προβλήματα και προτείνονται εναλλακτικές λύσεις. Το ΚΕΠΕ, που είχε κεντρικό ρόλο στην κατάρτιση όλων των αναπτυξιακών προγραμμάτων τα τελευταία τριάντα χρόνια, συνηθίζει να δημοσιεύει μέρος του υλικού αυτού - σε θέματα που κρίνονται χρήσιμα - με τη μορφή εκθέσεων.

Στο ΚΕΠΕ είχε ανατεθεί από το ΥΠΕΘΟ η ευθύνη για την κατάρτιση του Σχεδίου Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΣΠΑ) το οποίο, ύστερα από την τελική του διαμόρφωση στο πολιτικό επίπεδο, υποβλήθηκε στην Ευρωπαϊκή Ένωση και αποτέλεσε τη βάση διαπραγμάτευσης για το Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης 1994-1999.

Η παρούσα έκθεση ανήκει σε μια σειρά εκθέσεων, οι οποίες είναι προϊόν των προπαρασκευαστικών αναλυτικών εργασιών, που προαναφέραμε, και οι οποίες καλύπτουν θέματα τα οποία πιστεύουμε ότι παρουσιάζουν ένα γενικότερο ενδιαφέρον.

Καθηγητής ΒΑΣΙΛΗΣ ΔΡΟΥΚΟΠΟΥΛΟΣ
Επιστημονικός Διευθυντής

Κέντρο Προγραμματισμού
και Οικονομικών Ερευνών
Ιούλιος 1994

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Σελίδα

1. ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΚΑΙ ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ: ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ 13
1.1. Φυσικοί πόροι 13
1.2. Πληθυσμός 15
1.3. Απασχόληση 16
1.4. Περιφερειακό προϊόν και επίπεδο οικονομικής ευημερίας 18
1.5. Οικονομική και κοινωνική υποδομή 19
1.5.α. Μεταφορές 19
1.5.β. Επικοινωνίες 20
1.5.γ. 'Υδρευση-Αποχέτευση 21
1.5.δ. Περιβάλλον 21
1.5.ε. Υγεία-Πρόνοια 22
1.5.στ. Εκπαίδευση 22
1.5.ζ. Πολιτιστικά 23
1.6. Συμπεράσματα 23
2. ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ - ΣΤΟΧΟΙ 27
3. ΒΑΣΙΚΕΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ 30
3.1. Υποδομή 30
3.1.α. Μεταφορές 30
3.1.β. Επικοινωνίες 31
3.1.γ. 'Υδρευση-Αποχέτευση 31
3.1.δ. Περιβάλλον 32
3.1.ε. Υγεία-Πρόνοια 32
3.1.στ. Εκπαίδευση 33
3.1.ζ. Πολιτιστικά 33
3.2. Ανάπτυξη του πρωτογενή τομέα - γεωργίας και της υπαίθριας χώρας γενικότερα 33

Σελίδα

3.3. Αξιοποίηση των ανθρώπινων πόρων 34
3.4. Ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων . . 35
3.5. Ανακεφαλαίωση-Συμπεράσματα 36
ΠΙΝΑΚΕΣ 39

1. ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΚΑΙ ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ: ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ

1.1. Φυσικοί πόροι

Η περιφέρεια της Ηπείρου βρίσκεται στο βορειοδυτικό άκρο της χώρας και καταλαμβάνει το 7% της συνολικής της έκτασης. Αποτελείται από τους νομούς Ιωαννίνων, 'Αρτας, Θεσπρωτίας και Πρέβεζας.

Το κύριο χαρακτηριστικό της μορφολογίας του εδάφους της περιφέρειας είναι η έντονη ορεινότητά του. Συγκεκριμένα, το 74,3% της συνολικής έκτασής της χαρακτηρίζεται ορεινό και το 15,1% ημιορεινό, δηλαδή ένα σύνολο μη πεδινών εδαφών 89,4%. Σε σύγκριση με αυτά τα μεγέθη τα αντίστοιχα ποσοστά για τη χώρα είναι 42,3% (ορεινό) και 28,9% (ημιορεινό), δηλαδή ένα άθροισμα 71,2% για τα μη πεδινά εδάφη (Πίνακας 1).

Εκτός από την ορεινότητα υπάρχουν δύο ακόμη χαρακτηριστικά του εδάφους της περιφέρειας που αξίζει να αναφερθούν. Το πρώτο είναι ότι σε σύγκριση με την υπόλοιπη χώρα σχετικά μεγάλο μέρος της επιφάνειάς της καλύπτεται από εσωτερικά ύδατα, ενώ το δεύτερο ότι το ίδιο ισχύει και για τις δασικές εκτάσεις. Συγκεκριμένα στην 'Ηπειρο, και με βάση το 1981, που είναι η τελευταία χρονιά για την οποία υπάρχουν σχετικά στοιχεία, τα εσωτερικά ύδατα καλύπτουν το 3,2% της συνολικής της επιφάνειας και τα δάση το 26,2%, ενώ στη χώρα τα αντίστοιχα ποσοστά είναι 2,3% και 22,4%.

Η ορεινή μορφολογία και η παραμεθόρια θέση της περιφέρειας προσδιορίζουν τέσσερις, ουσιαστικά ιδιαίτερες, ζώνες που μπορούν να διακριθούν μεταξύ τους: την παραμεθόρια, που συνορεύει με την Αλβανία (περιοχές Κόνιτσας, Πωγωνίου και Φιλιατών), το ορεινό συγκρότημα της Πίνδου (Ζαγοροχώρια, Τζουμέρκα, ορεινά 'Αρτας και Πρέβεζας), το λεκανοπέδιο των Ιωαννίνων και την παραλιακή και πεδινή ζώνη.

Σε μεγάλο βαθμό η μορφολογία του εδάφους προσδιορίζει και τη χρήση του. 'Ετσι, το μεγαλύτερο μέρος του εδάφους της περιφέρειας χρησιμοποιείται ως βοσκότοποι. Αξίζει μάλιστα να αναφερθεί, ότι σε

σύγκριση με αυτό που χρησιμοποιείται στη γεωργία είναι τουλάχιστον τρεις φορές περισσότερο. Ειδικότερα, και πάντα σύμφωνα με τα στοιχεία του 1981, τα ποσοστά που δίνονται για την περιφέρεια είναι 51,0% για βοσκοτόπους και 14,1% για γεωργική γη (σε σύγκριση με το 39,8% και 29,8% αντίστοιχα που δίνονται για τη χώρα).

Τα δάση, και ιδιαίτερα αυτά που βρίσκονται στους νομούς Ιωαννίνων και 'Αρτας, τα οποία παρουσιάζουν τις καλύτερες προοπτικές για εκμετάλλευση, και οι βοσκότοποι αποτελούν δύο από τους σημαντικότερους φυσικούς πόρους του πρωτογενή τομέα. Στο πλαίσιο μάλιστα των δασών πρέπει να αναφερθεί και η ύπαρξη δύο σημαντικών φυσικών δρυμών, με ποικιλία χλωρίδας και πανίδας. Επιπροσθέτως, μεταξύ των άλλων σημαντικών φυσικών πόρων του τομέα αυτού, επισημαίνεται η ύπαρξη ικανού αριθμού φυσικών ιχθυοτροφείων εσωτερικών υδάτων, καθώς και αξιόλογων θαλάσσιων αλιευτικών πόρων. Μεταξύ των τελευταίων περιλαμβάνονται το Ιόνιο πέλαγος και, πιο σημαντικά, ο Αμβρακικός κόλπος, που εκτός του ότι είναι ο πιο σπουδαίος υδροβιότοπος της χώρας, είναι και το μεγαλύτερο φυσικό ιχθυοτροφείο της Ευρώπης. Αξιοσημείωτος είναι και ο πλούτος του υπεδάφους, όπου κύριο προϊόν είναι το "μπεζ μάρμαρο" των Ιωαννίνων, ενώ, μεταξύ άλλων, αξιοποιήσιμα φαίνεται να είναι κάποια κοιτάσματα φωσφοριτών. Τέλος, αναφέρεται η ύπαρξη κοιτασμάτων ορυκτού άλατος, γύψου, λιγνίτη και λευκής πέτρας, ενώ ενδιαφέρον παρουσιάζει και η πρόσφατη ανακάλυψη γεωθερμικής ενέργειας, της οποίας όμως η οικονομική εκμεταλλευσιμότητα πρέπει να μελετηθεί.

'Οπως φαίνεται από τα στοιχεία του Πίνακα 1, στο τέλος του κειμένου, δεν υπάρχουν ενδείξεις ότι έχει επέλθει κάποια σημαντική αλλαγή στη χρήση γης στην περιφέρεια κατά τα τελευταία τριάντα χρόνια. Πιο συγκεκριμένα, το μόνο που φαίνεται να έχει μεταβληθεί αρκετά είναι το ποσοστό της γεωργικής γης που αρδεύεται, το οποίο έχει παρουσιάσει μεγάλη αύξηση. Αυτό βέβαια είναι κάτι που πρέπει να αναμένεται με δεδομένη την πολιτική που έχει ακολουθηθεί πάνω στο συγκεκριμένο θέμα. Εδώ αξίζει να προστεθεί ότι η παρατηρούμενη βελτίωση είναι πολύ μεγαλύτερη στην περιφέρεια από ό,τι στο μέσον όρο της χώρας.

1.2. Πληθυσμός

Ο πληθυσμός της περιφέρειας ανερχόταν το 1991 σε 339.410 άτομα και αποτελεί το 3,3% του συνόλου της χώρας. Το ποσοστό αυτό είναι το ίδιο με του 1981 αλλά κατώτερο από εκείνο των ετών 1961 και 1971.

'Οπως φαίνεται από τα στοιχεία του Πίνακα 2, η μεταβολή του πληθυσμού υπήρξε θετική για το σύνολο της περιφέρειας κατά τις δύο τελευταίες δεκαετίες (1971-1981 και 1981-1991), αλλά σε μικρότερο βαθμό από ό,τι για το σύνολο της χώρας. Είναι πάντως ενθαρρυντικό το γεγονός ότι η μείωση που παρατηρήθηκε κατά τη δεκαετία 1961-1971 αναστράφηκε. Αυτό όμως οφείλεται, κατά ένα σημαντικό μέρος, στην παλιννόστηση.

Η αύξηση που σημειώθηκε κατά τις δύο τελευταίες δεκαετίες δεν παρατηρείται στο νομό 'Αρτας, του οποίου ο πληθυσμός παρουσίασε στασιμότητα κατά τη δεκαετία 1971-1981, ενώ μειώθηκε πάλι τη δεκαετία 1981-1991. Αντίθετα, την πιο σημαντική αύξηση παρουσιάζει ο πληθυσμός του νομού Ιωαννίνων.

Η 'Ηπειρος, πιθανώς λόγω της ορεινής της γεωμορφολογίας, είναι πιο αραιοκατοικημένη από ό,τι κατά μέσον όρο η χώρα. Οι πιο πυκνοκατοικημένοι νομοί είναι της Πρέβεζας (56,9 κάτοικοι ανά τ.χλμ.) και της 'Αρτας (47,5 κάτοικοι ανά τ.χλμ.), ενώ οι νομοί Ιωαννίνων (παρά την ύπαρξη του ομώνυμου αστικού κέντρου) και Θεσπρωτίας έχουν σαφώς μικρότερη πληθυσμιακή πυκνότητα (31,5 και 29,3 κάτοικοι ανά τ.χλμ. αντίστοιχα).

Η μικρή πυκνότητα του πληθυσμού είναι ένα από τα πιο σοβαρά πληθυσμιακά προβλήματα της περιφέρειας. Η εικόνα της ερήμωσης είναι εμφανής στις μη αστικές και κυρίως στις ορεινές περιοχές της, ενώ η τάση που παρουσιάζεται τουλάχιστον από τις αρχές της δεκαετίας του 1960 για εγκατάλειψη των αγροτικών περιοχών και φυγή προς τα αστικά κέντρα δεν φαίνεται να έχει αναστραφεί. 'Ετσι, η μικρή πληθυσμιακή αύξηση που παρατηρήθηκε κατά τις δύο τελευταίες δεκαετίες φαίνεται να απορροφήθηκε από τα αστικά κέντρα.

Το άλλο, και πιο σημαντικό, πρόβλημα που παρουσιάζεται σε σχέση με τον πληθυσμό της Ηπείρου είναι η γήρανσή του. Συγκεκριμένα, πάνω

από το 14,0% του πληθυσμού είναι άνω των 65 ετών (σε σύγκριση με το 12,7% για τη χώρα), ενώ αντίθετα η μείωση που παρατηρείται στις ηλικίες 0-14 και 15-44 είναι σημαντική. Αυτό οφείλεται, αφενός στην έντονη μείωση των γεννήσεων και αφετέρου στην αυξημένη συμβολή της παλιννόστησης, που αποτελείται από άτομα μέσης τουλάχιστον ηλικίας, στη, μικρή άλλωστε, αύξηση του πληθυσμού. Στο σημείο αυτό πρέπει να τονιστεί ότι κατά τη δεκαετία 1981-1991 η φυσική μεταβολή του πληθυσμού (γεννήσεις-θάνατοι) παρουσιάζει σαφή μείωση, σε σχέση με αυτή της δεκαετίας του 1960 (2,1% σε σχέση με 2,9% της χώρας και με 11,2% της δεκαετίας του 1960), και ότι η μικρή αύξηση που παρατηρείται στο ρυθμό αύξησης του συνόλου του πληθυσμού (0,46% τη δεκαετία 1981-1991 έναντι 0,45% της δεκαετίας 1971-1981) εμφανίζεται μόνον όταν συνυπολογιστεί η παλιννόστηση.

Ειδικότερα, όσον αφορά τη μεταναστευτική κίνηση, αυτή έχει αντιστραφεί κατά την τελευταία δεκαετία και από αρνητική έχει γίνει θετική (δηλαδή η παλιννόστηση είναι πλέον μεγαλύτερη της μετανάστευσης). Συγκεκριμένα, ενώ κατά τη δεκαετία 1961-1971 η εκροή του πληθυσμού η σχετιζόμενη με το μεταναστευτικό ρεύμα ήταν αρνητική και πάνω από 3,5 φορές μεγαλύτερη από ό,τι στη χώρα (-23,2% στην περιφέρεια, -6,4% στη χώρα), και παρέμεινε αρνητική κατά τη δεκαετία 1971-1981 (-2,2%), κατά τη δεκαετία 1981-1991 έχει γίνει θετική (+2,4%).

Τέλος, όσον αφορά τη φυσική μεταβολή του πληθυσμού, αυτή έχει σαφέστατη μειωτική τάση, καθώς ο ρυθμός μεταβολής της μειώθηκε από +11,2% τη δεκαετία 1961-1971 σε 6,8% τη δεκαετία 1971-1981 και 2,1% τη δεκαετία 1981-1991.

1.3. Απασχόληση

Ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός της Ηπείρου ανερχόταν το 1991 σε 107.400 άτομα (2,7% της χώρας) και αποτελεί το 31,6% του συνολικού πληθυσμού της περιφέρειας. Η ανεργία, όπως φαίνεται και από τα στοιχεία του Πίνακα 3, μετά από κάποιο διάστημα μείωσης μετά το 1981, φαίνεται κατά τα τελευταία χρόνια να βρίσκεται σε αυξητική τάση

πάλι. Ειδικότερα, από 4,4% το 1989 (στο σύνολο χώρας 7,5%) εκτιμάται ότι μέσα σε δύο χρόνια έχει υπερδιπλασιασθεί καθώς έφθασε στο 9,9% το 1991, ενώ ταυτόχρονα έχει υπερβεί και το αντίστοιχο ποσοστό για το σύνολο της χώρας (7,7%).

'Οσον αφορά τη σύνθεση της απασχόλησης, τα στοιχεία που υπάρχουν μέχρι το 1991 δείχνουν μια συνεχιζόμενη μείωση στον πρωτογενή τομέα (35,0%), μιαν αναστροφή της μείωσης που παρουσιάστηκε μεταξύ 1981-1989 στο δευτερογενή (αύξηση σε 24,0% απο 20,1% το 1989) και μιαν συνεχιζόμενη αυξητική τάση στον τριτογενή τομέα (41,0%). Οι μεταβολές είναι παρόμοιες με αυτές που παρατηρούνται και για τη χώρα στον πρωτογενή και τριτογενή τομέα, όπου τα αντίστοιχα ποσοστά είναι 22,7% και 50,6%, ενώ διαφέρουν στην περίπτωση του δευτερογενή, δεδομένου ότι στη χώρα συνεχίστηκε, έστω οριακά, η μείωση (27,8% το 1989, 27,0% το 1991).

Η σύνθεση της απασχόλησης στην περιφέρεια, συνεξεταζόμενη με τις εκτιμήσεις για την παραγωγικότητα της εργασίας κατά το 1989, οδηγεί σε ανησυχητικά συμπεράσματα. Συγκεκριμένα, η μέση παραγωγικότητα της εργασίας στον πρωτογενή τομέα είναι σαφώς μικρότερη του αντίστοιχου μέσου όρου για το σύνολο της περιφέρειας. Αυτό σημαίνει ότι πέραν από τις οποιεσδήποτε αυξήσεις που είναι δυνατό να προσδοκώνται ότι θα επιτευχθούν σε αυτήν, φαίνεται επιθυμητή η περαιτέρω μείωση του ποσοστού των απασχολουμένων στον πρωτογενή τομέα. Σε αυτό το πλαίσιο, οι θετικές εξελίξεις που παρατηρήθηκαν στο θέμα της σύνθεσης της απασχόλησης κατά τη δεκαετία 1981-1991, και σε μεγαλύτερο βαθμό κατά τη διετία 1989-1991, οι οποίες συνίστανται στη μείωση των απασχολουμένων στον πρωτογενή τομέα, δεν φαίνονται επαρκείς, ενώ το ποσοστό του εργατικού δυναμικού που εξακολουθεί να απασχολείται στον τομέα αυτό παραμένει σημαντικό. Ταυτόχρονα, δεδομένου ότι η μέση παραγωγικότητα της εργασίας στους άλλους δύο τομείς είναι μεγαλύτερη από τον αντίστοιχο μέσον όρο της περιφέρειας, με υψηλότερη αυτής του τριτογενή τομέα, είναι θετική η παρατηρηθείσα αύξηση της απασχόλησης σε αυτούς, ενώ φαίνεται επιθυμητή η περαιτέρω αύξηση του αριθμού των απασχολουμένων στους τομείς αυτούς.

Με βάση την πυραμίδα των ηλικιών και ορισμένες υποθέσεις για το ποσοστό συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό, που στηρίζονται στις πρόσφατες τάσεις, εκτιμάται ότι μέχρι το 1996 θα απαιτηθεί η δημιουργία άνω των 9.000 και πλέον νέων θέσεων απασχόλησης στην περιφέρεια (4% του συνόλου της χώρας), προκειμένου να μειωθεί η ανεργία και να απασχοληθούν όσοι εγκαταλείψουν το λιγότερο παραγωγικό πρωτογενή τομέα ή όσοι εισέλθουν στο εργατικό δυναμικό είτε από τη φυσική αύξηση του πληθυσμού είτε από μετανάστευση.

1.4. Περιφερειακό προϊόν και επίπεδο οικονομικής ευημερίας

Το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ) της Ηπείρου εκτιμάται ότι το 1988 ήταν 2,4% στο σύνολο της χώρας.

Οι πιο πρόσφατες εκτιμήσεις και προβλέψεις που περιλαμβάνονται στον Πίνακα 4 και αφορούν την περίοδο μετά το 1988, φαίνεται να δείχνουν ότι οι αλλαγές χωρίς να είναι σημαντικές είναι εντούτοις ελαφρά αρνητικές για την περιφέρεια. Αν και τα στοιχεία που αφορούν την περίοδο 1989-1994 είναι εκτιμήσεις και προβλέψεις, είναι δυνατό να χρησιμοποιηθούν, με κάποια επιφύλαξη, για να εξαχθούν ορισμένα γενικά και προκαταρκτικά συμπεράσματα.

Ειδικότερα, η μέση ετήσια μεταβολή του ΑΕΠ της Ηπείρου κατά τη δεκαετία 1981-1991 φαίνεται, αντίθετα από ό,τι κατά την προηγηθείσα δεκαετία, να ήταν μικρότερη από ό,τι η αντίστοιχη της χώρας. Παράλληλα, η ποσοστιαία σύνθεσή του κατά τομέα ήταν το 1991, κατά προσέγγιση, 23,0% στον πρωτογενή, 24,1% στο δευτερογενή (από το οποίο 9,8% στη μεταποίηση) και 52,9% στον τριτογενή (τα αντίστοιχα ποσοστά στη χώρα ήταν 12,5%, 29,3%, με 17,9% στη μεταποίηση, και 58,2%)[1].

Για την περίοδο μετά το 1991 εκτιμήσεις ή προβλέψεις για την περιφέρεια υπάρχουν μόνο για τον πρωτογενή τομέα, του οποίου το

---

[1]. Αξιοσημείωτο πάντως είναι ότι, όπως φαίνεται και από τον Πίνακα 5, οι επενδύσεις πάγιου κεφαλαίου μετά το 1980 υποδηλώνουν κάποια προσπάθεια για βελτίωση των εθνικολογιστικών δεδομένων.

ποσοστό στο ΑΕΠ φαίνεται να μειώνεται (22,2% το 1993 και 20,6% το 1994). Αυτές οι εκτιμήσεις-προβλέψεις, όμως, πρέπει να αντιμετωπιστούν με μεγάλη επιφύλαξη διότι, αν επαληθευτούν, φαίνεται να δείχνουν ότι, παρά τις προσπάθειες, η μέση παραγωγικότητα στον τομέα δεν έχει μεταβληθεί ιδιαίτερα. Παράλληλα, υποθέτοντας ότι ούτε το ποσοστό του δευτερογενή τομέα στο ΑΕΠ αυξήθηκε - μια υπόθεση που φαίνεται λογική -, οδηγούμεθα στο συμπέρασμα ότι πρέπει να παρατηρήθηκε αύξηση στο ποσοστό του τριτογενή τομέα.

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, η αύξηση που παρατηρήθηκε στο ΑΕΠ κατά την περίοδο 1971-1981, η οποία ήταν μεγαλύτερη από την αντίστοιχη αύξηση που παρατηρήθηκε για το σύνολο της χώρας, δεν είχε ανάλογη συνέχεια κατά τη δεκαετία 1981-1991. Κατά συνέπεια, κατά το τέλος της δεκαετίας αυτής το χάσμα μεταξύ της Ηπείρου και της υπόλοιπης χώρας φαίνεται μάλλον να έχει αυξηθεί, με συνέπεια η σημαντική υστέρηση της περιφέρειας να παραμένει. Μάλιστα το κατά κεφαλήν ΑΕΠ της Ηπείρου εκτιμάται ότι είναι το δεύτερο χαμηλότερο μεταξύ των 13 περιφερειών της χώρας και ανερχόταν, το 1991, περίπου στο 73,9% του μέσου όρου της έναντι 76,4% που ήταν το 1981.

Η καθολική υστέρηση της περιφέρειας έναντι της χώρας φαίνεται και από την εξέταση των άλλων δεικτών ευημερίας (Πίνακας 6). Για παράδειγμα, το 1989 οι κατά κεφαλήν ιδιωτικές καταθέσεις ήταν το 72,2% του μέσου όρου της χώρας, ενώ τα διάφορα άλλα σχετικά πρόσφατα στοιχεία που υπάρχουν δείχνουν ότι σε όλα τα μεγέθη (κατά κεφαλήν κατανάλωση ηλεκτρικής ενέργειας για οικιακή χρήση, επιβατηγά αυτοκίνητα Ι.Χ. ανά 100 κατοίκους, τηλέφωνα ανά 100 κατοίκους, γιατροί ανά 1.000 κατοίκους) η περιφέρεια υπολείπεται σημαντικά του αντίστοιχου μέσου όρου της χώρας.

1.5. Οικονομική και κοινωνική υποδομή

1.5.α. Μεταφορές

Η περιφέρεια αντιμετωπίζει σημαντικά προβλήματα τόσο στις διαπεριφερειακές όσο και στις ενδοπεριφερειακές μεταφορές. Σημαντι-

κότερα αίτια της κατάστασης αυτής είναι η ορεινή μορφολογία του εδάφους και κυρίως ο όγκος της Πίνδου, η αναγκαστική χρήση του πορθμείου Ρίου/Αντιρρίου, η ανεπαρκής υποδομή του λιμανιού της Ηγουμενίτσας, στο οποίο επιπροσθέτως απαιτείται και η συνεχής εμβάθυνση του διαύλου, καθώς επίσης και η ανεπαρκής υποδομή του λιμανιού της Πρέβεζας, του αεροδρομίου των Ιωαννίνων, που κλείνει αρκετά τακτικά τους χειμερινούς μήνες σε περίπτωση δυσμενών καιρικών συνθηκών (κυρίως ομίχλης), και του οδικού δικτύου που εξυπηρετεί τις ορεινές, δασικές και μακρινές και απομονωμένες περιοχές.

Εκτός από τα παραπάνω πρέπει στο σημείο αυτό να αναφερθεί επίσης η έλλειψη παρακαμπτήριων δρόμων στα αστικά κέντρα, που δημιουργεί ιδιαίτερα προβλήματα στα Ιωάννινα και στην Ηγουμενίτσα, η έλλειψη χώρου στάθμευσης των αυτοκινήτων που αναμένουν να επιβιβαστούν στα πορθμεία, πράγμα που τα αναγκάζει να σταθμεύουν στην κεντρική παραλιακή οδό της Ηγουμενίτσας, και η μη ολοκλήρωση της παραλιακής οδού Ηγουμενίτσας-Πρέβεζας. Τέλος, είναι σημαντικό να σημειωθεί, ότι η περιφέρεια στερείται σιδηροδρομικού δικτύου.

Ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει και για το αεροδρόμιο του Ακτίου, το οποίο, αν και δεν είναι στην Ήπειρο, εξυπηρετεί περιοχές της περιφέρειας (κυρίως το νομό Πρέβεζας). Το αεροδρόμιο αυτό είναι ανεπαρκές, ενμέρει λόγω του μεικτού χαρακτήρα του (που είναι κυρίως στρατιωτικός) αλλά και λόγω της ανεπαρκούς υποδομής του. Συνεπώς έχει περιορισμένες μόνο δυνατότητες για την επίλυση του προβλήματος των εναέριων μεταφορών της Ηπείρου.

1.5.β. Επικοινωνίες

Η υστέρηση της περιφέρειας της Ηπείρου στο τηλεπικοινωνιακό δίκτυο είναι τόσο σημαντική που είναι δυνατό να χαρακτηριστεί ως μία από τις χειρότερα εξυπηρετούμενες περιοχές της χώρας. Αυτό ισχύει για όλες τις μορφές τηλεπικοινωνίας, ενώ η κατάσταση είναι ίσως χειρότερη στις πιο σύγχρονες από αυτές (telex, videotext, telefax, κινητή τηλεφωνία, κτλ.).

Ειδικότερα, σε σχέση με την υπόλοιπη χώρα η περιφέρεια χαρακτηρίζεται από μικρότερο αριθμό συσκευών ανά κάτοικο, ίδια περίπου χρονική καθυστέρηση για την εγκατάσταση νέας τηλεφωνικής γραμμής, μικρότερο ποσοστό ικανοποιούμενης ζήτησης και μεγαλύτερο ποσοστό βλαβών.

Σημαντικά εμπόδια δημιουργούνται βέβαια από την ορεινότητα της περιφέρειας, η οποία φαίνεται να αποτελεί ιδιαίτερο πρόβλημα και για την κινητή τηλεφωνία.

1.5.γ. Ύδρευση-Αποχέτευση

Η υποδομή των οικισμών της περιφέρειας στους τομείς αυτούς κρίνεται στο σύνολό της από μέτρια μέχρι ανεπαρκής, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις είναι οξύτατα προβληματική. Αυτό αφορά κυρίως τις περιπτώσεις αποχέτευσης των αστικών κέντρων όπου το πρόβλημα των λυμάτων, για τον καθαρισμό των οποίων δεν υπάρχουν εγκαταστάσεις, είναι συνυφασμένο και με περιβαλλοντολογική υποβάθμιση. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα που είναι εδώ σχετικό είναι η περίπτωση των Ιωαννίνων, όπου το πρόβλημα συνίσταται καταρχήν στη ρύπανση της λίμνης και στη συνέχεια σε αυτή του ποταμού Καλαμά. Επιπροσθέτως, από τους παράκτιους οικισμούς προκαλείται ρύπανση στη θάλασσα.

Εδώ, εκτός από τα προβλήματα που είναι, κατά ένα ποσοστό τουλάχιστον, συνέπειες της δυσμενούς μορφολογίας του εδάφους, δημιουργούνται περαιτέρω περιπλοκές και από τη μεγάλη διασπορά των οικισμών, η οποία συνεπάγεται μεγάλες ανάγκες για πόρους προκειμένου να δημιουργηθεί η απαραίτητη υποδομή.

1.5.δ. Περιβάλλον

Επιπλέον όσων αναφέρθηκαν στην προηγούμενη ενότητα σχετικά με τη ρύπανση που προκαλείται από τις αποχετεύσεις των οικισμών, περιβαλλοντολογική υποβάθμιση δημιουργείται και από τα λύματα, της περιορισμένης βέβαια, μεταποιητικής δραστηριότητας, καθώς επίσης και

από άλλες αιτίες όπως π.χ. τη λειτουργία ελαιοτριβείων, την ύπαρξη χοιροστασίων κτλ.

Εκτός από τα παραπάνω, άλλης μορφής προβλήματα στο περιβάλλον (εκπομπή καυσαερίων, ηχορρύπανση) δημιουργούνται από την κυκλοφοριακή συμφόρηση των μεγαλύτερων αστικών κέντρων.

1.5.ε. Υγεία-Πρόνοια

Ως προς την υγεία, η περίπτωση της Ηπείρου είναι ιδιάζουσα σε σχέση με την πλειονότητα των άλλων περιφερειών, λόγω της ύπαρξης της Ιατρικής Σχολής και του νοσοκομείου του Πανεπιστημίου των Ιωαννίνων.

Εντούτοις, όπως φαίνεται και από το ποσοστό των γιατρών ανά 1.000 κατοίκους (Πίνακας 6), η περιφέρεια εξακολουθεί, παρά τη βελτίωση που παρουσιάστηκε κατά τα τελευταία χρόνια, να υστερεί από το μέσον όρο της χώρας. Από την άλλη πλευρά βέβαια, η σχέση μεταξύ των ποσοστών περιφέρειας-χώρας που εμφανίζεται στον πίνακα δεν δίνει τη σωστή εικόνα, δεδομένου ότι, όσον αφορά το συγκεκριμένο δείκτη, η 'Ηπειρος είναι η τρίτη καλύτερη περιφέρεια στη χώρα μετά την Αττική και την Κεντρική Μακεδονία.

Η παρατηρούμενη βελτίωση, τόσο η διαχρονική όσο και αυτή που αφορά τη συγκριτική θέση της περιφέρειας, μπορεί να αποδοθεί αφενός στην ύπαρξη της Ιατρικής σχολής του Πανεπιστημίου των Ιωαννίνων που προαναφέρθηκε και αφετέρου στις γενικότερες εξελίξεις στον τομέα της υγείας.

'Ενα πρόβλημα που δεν αποκαλύπτεται από το δείκτη είναι ότι το μεγαλύτερο μέρος του ιατρικού δυναμικού, και άρα των σχετικών υπηρεσιών,είναι συγκεντρωμένα κυρίως στα Ιωάννινα, προφανώς λόγω του Πανεπιστημίου, και δευτερευόντως στα άλλα αστικά κέντρα. Αυτό, σε συνδυασμό με τα προβλήματα στον τομέα των μεταφορών και τη διασπορά του πληθυσμού, καθιστά την κατάσταση στις αγροτικές και ιδιαίτερα στις απομονωμένες ορεινές περιοχές ιδιαίτερα κακή, πολύ περισσότερο όταν ληφθεί υπόψη και το γεγονός της γήρανσης του πληθυσμού αυτού, και άρα των αυξημένων αναγκών που υπάρχουν στις περιοχές αυτές.

1.5.στ. Εκπαίδευση

Και σε αυτό τον τομέα οι σχετικοί δείκτες δείχνουν κατά το μάλλον ή ήττον ικανοποιητικοί σε σχέση με το μέσον όρο της χώρας. Η πραγματικότητα όμως είναι διαφορετική, όταν ληφθούν υπόψη οι παράγοντες των κακών μεταφορικών δικτύων, της διασποράς του πληθυσμού και της ορεινής γεωμορφολογίας της περιφέρειας. Για παράδειγμα, ένα πρόβλημα της μορφής αυτής που αποκρύπτουν οι χρησιμοποιούμενοι δείκτες είναι η ύπαρξη σχετικά πολλών σχολείων με πολυ λίγους μαθητές.

Ειδικότερα όσον αφορά τους δείκτες, οι λόγοι εκπαιδευομένων/εκπαιδευτών για την περιφέρεια και για το σύνολο της χώρας είναι: προσχολική εκπαίδευση 16,3 έναντι 22,3, δημοτική εκπαίδευση 18,9 έναντι 24,1 και μέση εκπαίδευση 17,8 έναντι 19,3. Επιπροσθέτως, όσον αφορά την τριτοβάθμια εκπαίδευση, στην Ήπειρο υπάρχει το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων στο οποίο λειτουργούν, πλην της ήδη αναφερθείσας Ιατρικής Σχολής, η Φιλοσοφική Σχολή, το Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, το Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών και η Σχολή Θετικών Επιστημών με τμήματα Μαθηματικών, Φυσικής και Χημείας.

1.5.ζ. Πολιτιστικά

Η ύπαρξη μεγάλου αριθμού πολιτιστικών φορέων στην περιφέρεια (άνω των 500) δεν είναι ένδειξη υψηλού βαθμού ανάπτυξης του τομέα. Συγκεκριμένα, από τους εν λόγω φορείς οι περισσότεροι δεν είναι ενεργοί, ενώ και από όσους είναι οι περισσότεροι ενεργοποιούνται μόνο το καλοκαίρι.

Τέλος, οι υπάρχοντες αρχαιολογικοί και ιστορικοί χώροι δεν έχουν αξιοποιηθεί σε ικανοποιητικό βαθμό, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις παρουσιάζουν και σημεία εγκατάλειψης.

1.6. Συμπεράσματα

Ανακεφαλαιώνοντας μπορούμε να πούμε, ότι η γενική εικόνα που προκύπτει για την Περιφέρεια της Ηπείρου είναι πως πρόκειται για μία από

τις πιο υποβαθμισμένες περιοχές της χώρας. Τα προβλήματα που εμφανίζονται συνολικά και κατά τομέα είναι σοβαρά και απαιτείται επίπονη και συστηματική προσπάθεια διαρκείας προκειμένου αυτά να επιλυθούν. Η ανάγκη μάλιστα αυτή καθίσταται επιτακτικότερη αν λάβουμε υπόψη τη νευραλγική θέση της περιφέρειας.

Το σημαντικότερο ίσως χαρακτηριστικό της ζοφερής αυτής εικόνας είναι η γήρανση και, αν δεν συνυπολογισθεί η παλιννόστηση, η φυσική μείωση του πληθυσμού. Την εικόνα επιτείνουν και τα υπόλοιπα πληθυσμιακά χαρακτηριστικά, όπως η εγκατάλειψη της υπαίθρου και η διασπορά του πληθυσμού που εξακολουθεί να παραμένει σε αυτήν σε πολλούς και συχνά απομονωμένους, κατά τους χειμερινούς μήνες, οικισμούς.

Το κυριότερο ίσως αίτιο του προβλήματος αυτού είναι οι κακές οικονομικές προοπτικές οι οποίες, σε συνδυασμό με το χαμηλό επίπεδο των κοινωνικών παροχών και την απομόνωση, που είναι πιο έντονα στην ύπαιθρο αλλά χαρακτηρίζουν και όλη την περιφέρεια γενικότερα, καθιστούν την 'Ηπειρο μιαν από τις λιγότερο ελκυστικές περιοχές της χώρας όσον αφορά την προσέλκυση ή ακόμη την απλή συγκράτηση του πληθυσμού.

Στην περίπτωση της Ηπείρου η απομόνωση έχει τριπλή διάσταση, διότι περιλαμβάνει αυτήν της περιφέρειας από τον ευρωπαϊκό χώρο, αυτήν της περιφέρειας από την υπόλοιπη Ελλάδα και αυτήν των κατοίκων της υπαίθρου και κυρίως των ορεινών περιοχών από το κέντρο της. Η απομόνωση αυτή έχει διττό χαρακτήρα, δεδομένου ότι αφορά και τις μεταφορές και τις επικοινωνίες.

Ο κύριος παράγοντας στον οποίο οφείλεται η απομόνωση είναι προφανώς η ορεινή γεωμορφολογία της περιφέρειας, η οποία αποτελεί φυσικό εμπόδιο και συνεπάγεται όχι μόνο την ανάγκη σημαντικών και επίπονων προσπαθειών αλλά και ικανών πόρων, προκειμένου να δημιουργηθεί η απαραίτητη υποδομή για να υπερκερασθεί το πρόβλημα.

Η οικονομία της Ηπείρου χαρακτηρίζεται από τη μικρή σημασία της μεταποίησης σε σχέση με τους άλλους τομείς οικονομικής δραστηριότητας, το μικρό μέγεθος των μεταποιητικών μονάδων, την απασχόληση μεγάλου ποσοστού του εργατικού δυναμικού σε γεωργοκτηνοτροφικές

δραστηριότητες, που είναι σε μεγάλο βαθμό μικρής παραγωγικότητας, και τη μεγάλη σημασία της κτηνοτροφίας στα πλαίσια του αγροτικού τομέα. Επίσης, αξιοσημείωτη είναι, σε αντίθεση με την υπόλοιπη χώρα, η υστέρηση της ανάπτυξης του τουρισμού.

Ειδικότερα, πέραν της χαμηλής παραγωγικότητας, τα προβλήματα στον πρωτογενή τομέα μπορούν να συνοψιστούν στις πληθυσμιακές εξελίξεις που αφορούν αυτούς που απασχολούνται στον τομέα, στον κατακερματισμό του αγροτικού κλήρου, στην έλλειψη υποδομής και ιδίως δρόμων, στην παραγωγή αρκετών παραδοσιακών και μη οικονομικά προσοδοφόρων καλλιεργειών και στην εγκατάλειψη καλλιεργήσιμων εδαφών. Στο δευτερογενή τομέα, ο οποίος είναι υποβαθμισμένος και χαρακτηρίζεται από συγκέντρωση σε παραδοσιακούς κλάδους, τα βασικότερα προβλήματα είναι η τεχνολογική υποβάθμιση, που είναι αποτέλεσμα των χαμηλών επενδύσεων, η έλλειψη εξαγωγικού προσανατολισμού και η έλλειψη ενημέρωσης. Τέλος, τα προβλήματα και τα αίτια καθυστέρησης στον τριτογενή τομέα, και ιδίως στον τουρισμό, ενισχύονται σημαντικά από τις ελλείψεις στις βασικές υποδομές.

Η κατάσταση στους διάφορους κλάδους των υποδομών αναφέρθηκε στην προηγούμενη ενότητα. Πρέπει όμως να τονιστεί και πάλι, ότι ακόμη και στις περιπτώσεις που η περιφέρεια δεν φαίνεται να υστερεί ιδιαίτερα, η έλλειψη ικανοποιητικού οδικού δικτύου και η διασπορά του πληθυσμού σημαίνει χαμηλότερο επίπεδο παροχών στους τομείς της υγείας-πρόνοιας και εκπαίδευσης από ό,τι υποδηλώνει η εικόνα που δίνουν οι σχετικοί δείκτες.

Παρά τα προβλήματά της η περιφέρεια έχει αξιόλογες δυνατότητες οι οποίες, αν αξιοποιηθούν κατάλληλα, δημιουργούν ευοίωνες προοπτικές.

Συγκεκριμένα, στον πρωτογενή τομέα η ύπαρξη άφθονων εσωτερικών υδάτων σημαίνει ότι, εφόσον γίνουν τα κατάλληλα έργα (αρδευτικά, εγγειοβελτιωτικά κτλ.), είναι δυνατόν να αυξηθεί η απόδοση του εδάφους. Παράλληλα, για την επίτευξη του ίδιου στόχου, είναι δυνατόν να γίνουν αναδασμοί, να εισαχθούν νέες καλλιέργειες και να εφαρμοστούν σύγχρονες μέθοδοι παραγωγής. Επιπροσθέτως, υπάρχει αξιόλογος δασικός πλούτος που και αυτός μπορεί να αξιοποιηθεί, ενώ

τέλος πρέπει επίσης να μελετηθούν οι δυνατότητες αξιοποίησης του υπεδάφους.

Στο δευτερογενή τομέα η αξιοποίηση των δυνατοτήτων της περιφέρειας είναι συνυφασμένη με τον εκσυγχρονισμό και την επέκταση των μονάδων που αξιοποιούν εντόπιους πόρους, την αναβάθμιση των μονάδων που ασχολούνται με παραδοσιακές δραστηριότητες υψηλής προστιθέμενης αξίας και την αναδιάρθρωση των κλάδων που παρουσιάζουν παράδοση εξειδίκευσης. Προφανής δηλαδή είναι η ανάγκη για επενδύσεις, οι οποίες πρέπει να γίνουν ελκυστικές και χωρίς τις οποίες τίποτα από τα παραπάνω δεν μπορεί να επιτευχθεί. Επιπροσθέτως, μακροχρόνιες προοπτικές φαίνεται να παρουσιάζει και το ενδεχόμενο αξιοποίησης πόρων της Νότιας Αλβανίας, εφόσον βέβαια δημιουργηθούν οι κατάλληλες προς τούτο συνθήκες. Η αξιοποίηση αυτή είναι προφανές ότι μπορεί να πάρει διάφορες μορφές, όπως π.χ. από την εισαγωγή φθηνών πρώτων υλών μέχρι τη χρησιμοποίηση φθηνού εργατικού δυναμικού

Τέλος, οι προοπτικές στον τριτογενή τομέα και ιδίως στον τουρισμό φαίνονται σημαντικές, αν ληφθεί υπόψη η ύπαρξη όχι μόνον φυσικών τοποθεσιών κατάλληλων για θερινό τουρισμό αλλά και αρχαιολογικών και ιστορικών χώρων, φυσικών καλλονών και παραδοσιακών οικισμών κατάλληλων για χειμερινό τουρισμό. Και στις δύο περιπτώσεις υπάρχουν επιτυχημένα πρότυπα που μπορούν να αποτελέσουν παράδειγματα προς μίμηση (Πάργα, Μέτσοβο, Πάπιγκο).

2. ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ - ΣΤΟΧΟΙ

Με βάση τα όσα έχουν αναφερθεί παραπάνω οι απώτεροι στόχοι της αναπτυξιακής προσπάθειας πρέπει να έχουν γίνει λίγο ή πολύ εμφανείς. Συγκεκριμένα, η αναπτυξιακή στρατηγική πρέπει να αποσκοπεί, αν όχι στην προσέλκυση, τουλάχιστον στη συγκράτηση του πληθυσμού στην 'Ηπειρο και κατά το δυνατόν στις υπαίθριες περιοχές της και στη μείωση της πάσης φύσεως υστέρησής της σε σχέση με τις πιο ανεπτυγμένες περιφέρειες της χώρας. Για να επιτευχθούν αυτά, πρέπει να αρθεί η απομόνωση, να βελτιωθούν οι οικονομικές προοπτικές, να δημιουργηθούν θέσεις απασχόλησης κυρίως στο δευτερογενή και τριτογενή τομέα, να αυξηθεί το κατά κεφαλήν περιφερειακό εισόδημα και το γενικό βιοτικό επίπεδο και η ποιότητα ζωής των κατοίκων της περιφέρειας.

Με αυτά τα δεδομένα η προσφορότερη αναπτυξιακή στρατηγική φαίνεται να είναι αυτή που στηρίζεται στην ανάπτυξη του πρωτογενή (κυρίως αγροτικού) τομέα, του τριτογενή τομέα (και κυρίως του τουρισμού), και στη βελτίωση της κοινωνικής υποδομής (κυρίως των μεταφορών και επικοινωνιών).

Ειδικότερα, στην πρώτη περίπτωση ο στόχος που επιδιώκεται είναι η αύξηση του αγροτικού εισοδήματος. Ο στόχος αυτός άπτεται άνω του ενός τρίτου του απασχολούμενου εργατικού δυναμικού της περιφέρειας και η επίτευξή του προϋποθέτει αύξηση της παραγωγικότητας η οποία, με τη σειρά της, συνεπάγεται βελτιωμένη ανταγωνιστικότητα των σχετικών προϊόντων. Πιο συγκεκριμένα, για να επιτευχθεί ο παρών στόχος ορισμένες προϋποθέσεις που πρέπει να εκπληρωθούν είναι, μεταξύ άλλων, η εισαγωγή νέων καλλιεργειών, η χρησιμοποίηση σε όσο το δυνατόν ευρύτερη κλίμακα νέου τεχνολογικού εξοπλισμού, η αύξηση των αρδευόμενων εκτάσεων, η επέκταση της μεταποίησης των αγροτικών προϊόντων, η βελτίωση των συνθηκών εμπορίας και η, κατά το δυνατόν, απόκτηση εξαγωγικού προσανατολισμού. Παράλληλα, είναι σημαντικό όλα αυτά να επιτευχθούν σε συνδυασμό με τη μείωση του αριθμού των απασχολουμένων στον πρωτογενή τομέα.

Στη δεύτερη περίπτωση, η ενδεικνυόμενη στρατηγική φαίνεται ότι πρέπει να επικεντρωθεί στον τουρισμό, όπου η περιφέρεια, εκτός από τις τοποθεσίες που ευνοούν τη θερινή διαμονή (εκτεταμένες παραλίες), έχει συγκριτικό πλεονέκτημα για την ανάπτυξη της αντίστοιχης χειμερινής δραστηριότητας. Συγκεκριμένα, στο πλαίσιο αυτό αναφέρεται η ύπαρξη δύο εθνικών δρυμών, παραδοσιακών οικισμών, διαφόρων βιοτόπων και γενικά ενός ορεινού περιβάλλοντος πραγματικά σπάνιας ομορφιάς, ενώ επιπροσθέτως υπάρχουν αρχαιολογικοί και ιστορικοί χώροι μεγάλου ενδιαφέροντος.

Είναι δηλαδή προφανές ότι υπάρχουν σε αφθονία όλοι οι απαραίτητοι πόροι για μια ολοκληρωμένη τουριστική ανάπτυξη της περιφέρειας. Επιπροσθέτως, επειδή, όπως έχει ήδη αναφερθεί, υπάρχουν και τα συναφή επιτυχημένα παραδείγματα όσον αφορά το θερινό τουρισμό (Πάργα) αλλά και το χειμερινό (Πάπιγκο, Μέτσοβο), δημιουργείται εύλογα το ερώτημα γιατί δεν έχουν υπάρξει μιμητές. Εδώ η απάντηση φαίνεται να είναι ότι πέραν των ελλείψεων στις υποδομές, φαίνεται να υπάρχει έλλειψη ντόπιων επιχειρηματιών, πράγμα συνεπές και με το γενικότερο πληθυσμιακό πρόβλημα της περιφέρειας. 'Ετσι, ένας στόχος της στρατηγικής που θα ακολουθηθεί πρέπει να είναι η δημιουργία επιχειρηματιών ή έστω η προσέλκυσή τους ίσως με κάποια μορφή προώθησης συνεργασιών κυρίως με την Κέρκυρα.

Η 'Ηπειρος δεν είναι τουριστικά ανεπτυγμένη και υπάρχουν πολλά περιθώρια βελτίωσης. Στα πλαίσια των βασικών στόχων που έχουν τεθεί είναι σημαντικό, μεταξύ άλλων, η ανάπτυξη στον τομέα να οδηγήσει και στη δημιουργία δευτερεύουσας/παράλληλης δραστηριότητας στους κατοίκους της υπαίθρου. Συγκεκριμένα πρέπει να επιδιώκεται η ενίσχυση του εισοδήματος, και η με αυτό τον τρόπο συγκράτηση στις περιοχές τους, σημαντικού αριθμού ατόμων-κατοίκων προβληματικών περιοχών.

Η βελτίωση της κοινωνικής υποδομής, και ιδιαίτερα των μεταφορικών δικτύων και των επικοινωνιών, πέρα από την άμεση επίδραση στο θέμα άρσης της απομόνωσης, θα έχει αναμφίβολα και έμμεσες θετικές επιπτώσεις και στους δύο άλλους τομείς οπου θα επικεντρωθεί η αναπτυξιακή στρατηγική.

'Ενας άλλος βασικός παράγοντας που σχετίζεται με όλους τους κύριους στόχους της αναπτυξιακής πολιτικής, και ο οποίος κατά συνέπεια πρέπει να αποτελέσει αντικείμενο της αναπτυξιακής στρατηγικής, είναι η αναβάθμιση του ανθρώπινου δυναμικού. Είναι ίσως ευνόητο ότι οι προϋποθέσεις που αναφέρθηκαν παραπάνω μπορούν να εκπληρωθούν ευκολότερα, όταν το ανθρώπινο δυναμικό έχει προετοιμαστεί κατάλληλα.

Για παρόμοιους λόγους πρέπει ίσως να προστεθεί στο σημείο αυτό και η ανάγκη στήριξης της ανάπτυξης των μικρομεσαίων επιχειρήσεων. Η στήριξη αυτή πρέπει να αποσκοπεί στην εξάλειψη των βασικών τους αδυναμιών που είναι η έλλειψη οργάνωσης και πληροφόρησης, η αδυναμία απορρόφησης σύγχρονης τεχνολογίας και ο εσωστρεφής τους χαρακτήρας. Η σημασία των ΜΜΕ είναι προφανής, δεδομένου ότι αυτές θα επωμιστούν ένα μεγάλο μέρος του βάρους της υλοποίησης της αναπτυξιακής προσπάθειας.

Τέλος, στα πλαίσια της αναπτυξιακής στρατηγικής που φαίνεται πρόσφορη και πρέπει να χαραχτεί, είναι απαραίτητο να αναφερθεί και η περιβαλλοντολογική διάσταση. 'Εχει ίσως γίνει πια φανερό ότι ανάπτυξη που καταστρέφει το περιβάλλον μακροχρόνια υποσκάπτει ουσιαστικά τα ίδια της τα θεμέλια. 'Ετσι πρέπει να ληφθεί πρόνοια να μη γίνουν τα λάθη που έγιναν σε άλλες περιοχές της χώρας και η ανάπτυξη να μην καταστρέψει το περιβάλλον, το οποίο σε τελική ανάλυση πρέπει να αντιμετωπίζεται ως σημαντικότατος, και μη εύκολα ανανεώσιμος, οικονομικός πόρος.

3. ΒΑΣΙΚΕΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

3.1. Υποδομή

3.1.α. Μεταφορές

Η σημασία της βελτίωσης των μεταφορικών δικτύων για την επίτευξη των στόχων της αναπτυξιακής στρατηγικής είναι προφανής. Ως συνέπεια σημαντικές παρεμβάσεις προβλέπονται στα πλαίσια όλων των μορφών του ΚΠΣ (Ταμείο Συνοχής, Εθνικό και Περιφερειακό Σκέλος και σε ορισμένες Κοινοτικές Πρωτοβουλίες). Σε αυτά τα πλαίσια, τα αποτελέσματα θα είναι καλύτερα άν, στο βαθμό που γίνεται, τα έργα είναι συμπληρωματικά μεταξύ τους.

Ξεκινώντας με τα έργα εθνικής σημασίας και τα μεγαλύτερα έργα υποδομής περιφερειακής σημασίας, αυτά που πρέπει να γίνουν κατά προτεραιότητα είναι η Εγνατία οδός (άξονας ανατολής-δύσης), η βελτίωση των εγκαταστάσεων του λιμένος της Ηγουμενίτσας (που είναι η αρχή της πορείας προς την ανατολή και η κατάληξη αυτής προς τη δύση), η παραλιακή οδός Ηγουμενίτσας-Πρέβεζας, η εθνική οδός Ιωαννίνων-Αντιρρίου (άξονας βορρά-νότου) και η ζεύξη Πρέβεζας-Ακτίου. Επιπροσθέτως, βελτιώσεις πρέπει να γίνουν στον οδικό άξονα Ιωαννίνων-Κακκαβιάς και στο λιμένα της Πρέβεζας, ο οποίος πρέπει να καθιερωθεί ως δεύτερο σημαντικό λιμάνι της Ηπείρου, ενώ μεγάλης σημασίας για την περιφέρεια είναι η εγκατάσταση συστήματος ενόργανης προσγείωσης (ILS) στο αεροδρόμιο των Ιωαννίνων, προκειμένου να αποφεύγεται το συχνό κλείσιμό του κατά τους χειμερινούς μήνες.

Εκτός από τα έργα που αναφέρθηκαν, μεγάλης σημασίας είναι σειρά οδικών συνδέσεων του τοπικού δικτύου, που θα εξυπηρετήσουν την ύπαιθρο και τους απομονωμένους ορεινούς οικισμούς και θα υποβοηθήσουν την επίτευξη των στόχων της αναπτυξιακής στρατηγικής. Προσπάθεια πρέπει να καταβληθεί όλο το τοπικό δίκτυο να συνδέεται με τους μεγάλους άξονες, ώστε να καταστεί δυνατό να υπάρξουν οφέλη στην περιφέρεια και από τις διερχόμενες μεταφορικές ροές. Επιπλέον

πρέπει να επιδιωχθεί και η δημιουργία οδικών συνδέσεων με άλλα σημεία των βόρειων συνόρων, με προοπτική τη διευκόλυνση της μελλοντικής συνεργασίας μεταξύ των όμορων περιοχών.

Έργα τοπικής, πλην όμως επίσης μεγάλης σημασίας, πρέπει ακόμη να γίνουν στα αστικά κέντρα. Στην περίπτωση αυτή σκοπός είναι η απάλυνση της κυκλοφοριακής πίεσης και η μείωση της ρύπανσης από καυσαέρια και της ηχορρύπανσης. Μεγαλύτερης σχετικής σημασίας εδώ είναι οι παρακαμπτήριες οδοί των Ιωαννίνων και της Ηγουμενίτσας.

Τέλος, σε κάπως πιο μακροχρόνια βάση πρέπει να εξεταστούν δύο ακόμη θέματα: πρώτον, αυτό της αναβάθμισης του λιμένα της Σαγιάδας και δεύτερον, λαμβάνοντας υπόψη τις τάσεις για συνδυασμένες μεταφορές, αυτό της επέκτασης του σιδηροδρομικού δικτύου της χώρας στην Ήπειρο.

3.1.β. Επικοινωνίες

Στον τομέα αυτό η πολιτική πρέπει να αποσκοπεί στη βελτίωση της υποδομής όλων των μορφών των επικοινωνιών τόσο ενδοπεριφερειακά όσο και μεταξύ της περιφέρειας αφενός και του υπόλοιπου ελληνικού αλλά και του Κοινοτικού χώρου αφετέρου. Εδώ πρέπει να αναφερθούν τα εμπόδια που δημιουργούνται από την ορεινή γεωμορφολογία, τα οποία και φαίνεται να καθιστούν δυσχερή την προώθηση της κινητής τηλεφωνίας.

3.1.γ. Ύδρευση-Αποχέτευση

Στον τομέα αυτό η πολιτική πρέπει να αποσκοπεί στην επέκταση των υπαρχόντων δικτύων και την κατασκευή νέων σε τρόπο που να εξυπηρετηθούν όσο το δυνατόν περισσότεροι οικισμοί και κάτοικοι. Συναφής είναι και η κατασκευή εγκαταστάσεων επεξεργασίας λυμάτων, με την οποία επιτυγχάνεται όχι μόνο βελτίωση του επιπέδου ζωής αλλά και προστασία του περιβάλλοντος. Σημαντικό εδώ είναι το θέμα των λυμάτων της πόλης των Ιωαννίνων σε σχέση με τη μόλυνση της λίμνης

και του ποταμού Καλαμά καθώς και το θέμα της μόλυνσης των ακτών που είναι κοντά στα παραλιακά οικιστικά κέντρα.

3.1.δ. Περιβάλλον

Πέραν της σχέσης των αποχετεύσεων με τη μόλυνση του περιβάλλοντος, η πολιτική που θα ακολουθηθεί πρέπει να αποσκοπεί όχι μόνο στην προστασία του αλλά και στην αναβάθμισή του. Προσοχή απαιτείται στο θέμα των επιπτώσεων που θα έχουν στο περιβάλλον τα έργα που θα γίνουν στον τομέα των μεταφορών. Ειδικότερα, πρέπει να μελετηθούν οι σχετικές επιπτώσεις των αυξημένων ροών της Εγνατίας αλλά και των άλλων οδικών αξόνων στην ενδοχώρα, καθώς και της αυξημένης κίνησης του λιμανιού της Ηγουμενίτσας στις θάλασσες και τις παραλίες, προκειμένου να προληφθούν καταστροφές. Τέλος, πρέπει να μελετηθούν και οι ανάλογες επιπτώσεις της προσδοκώμενης αύξησης του τουρισμού.

Εδώ πρέπει να επαναληφθεί ότι η προστασία του περιβάλλοντος έχει μακροχρόνιες θετικές οικονομικές επιπτώσεις, ενώ αντίθετα η υποβάθμισή του έχει ανάλογες αρνητικές συνέπειες. Αυτό έχει γίνει αντιληπτό από προηγηθείσες εξελίξεις σε άλλες περιοχές τις χώρας και είναι φρόνιμο τα διδάγματα από αυτές τις περιπτώσεις να μην πάνε χαμένα.

3.1.ε. Υγεία-Πρόνοια

Η σχετικά καλή συγκριτική θέση της περιφέρειας σε σχέση με την υπόλοιπη χώρα δεν σημαίνει ότι δεν υπάρχουν περιθώρια βελτίωσης.

Εδώ προσδοκάται αύξηση των προσφερόμενων υπηρεσιών ως αποτέλεσμα της βελτίωσης του οδικού δικτύου και κατά συνέπεια από την αυξημένη πρόσβαση μεγαλύτερου μέρους του πληθυσμού στα υφιστάμενα νοσηλευτικά κέντρα. Πέραν αυτού στόχος της πολιτικής πρέπει να είναι η ολοκλήρωση των υπαρχουσών νοσηλευτικών μονάδων που είναι ημιτελείς και δεν μπορούν να λειτουργήσουν (π.χ. νοσοκομείο 'Αρτας).

Παράλληλα, σε κάπως πιο μακροχρόνια βάση πρέπει να εξεταστούν οι οικονομικές προοπτικές της ανάδειξης του Πανεπιστημιακού Νοσοκομείου των Ιωαννίνων σε κέντρο υποδοχής ασθενών από όλη τη Βαλκανική.

3.1.στ. Εκπαίδευση

Και στην περίπτωση αυτή η βελτίωση στα οδικά δίκτυα θα επιτρέψει την πρόσβαση μεγαλύτερου μέρους του μαθητικού πληθυσμού στα υφιστάμενα σχολεία. Πέραν αυτού, το θέμα της πολιτικής στην εκπαίδευση σχετίζεται με την πολιτική κατάρτισης και επανακατάρτισης και το γενικότερο θέμα της αξιοποίησης των ανθρωπίνων πόρων.

3.1.ζ. Πολιτιστικά

Όπως ήδη έχει αναφερθεί οι υπάρχοντες αρχαιολογικοί και ιστορικοί χώροι της περιφέρειας είναι μάλλον παραμελημένοι. Ο βασικός στόχος της πολιτικής πρέπει να είναι η προστασία κατά της σύλησης, η ολοκλήρωση των σχετικών έργων (μουσεία-μνημεία) που είναι ημιτελή και η συνέχιση των ανασκαφών στα σημεία που γίνονται.

3.2. Ανάπτυξη του πρωτογενή τομέα - γεωργίας και της υπαίθριας χώρας γενικότερα

Ο βασικός μοχλός για την ανάπτυξη του πρωτογενή τομέα και των υπαίθριων περιοχών γενικότερα είναι τα έργα υποδομής που αναφέρθηκαν στην προηγούμενη ενότητα. Επιπροσθέτως, μέλημα της πολιτικής που θα ακολουθηθεί πρέπει να είναι και διάφορα άλλα έργα υποδομής μικρότερου μεν μεγέθους πλην όμως που και αυτά είναι μεγάλης σημασίας. Παραδείγματα τέτοιων έργων ή ενεργειών είναι η επέκταση του δικτύου της αγροτικής και δασικής οδοποιίας, η προώθηση ενός προγράμματος αναδασμών, έργα βελτίωσης των βοσκοτόπων, αρδευτικά και εγγειοβελτιωτικά έργα, η κατασκευή αποθηκευτικών χώρων κ.ά.

Μεγάλης σημασίας είναι επίσης η παροχή συμβουλευτικών υπηρεσιών, σχετικά με την καλλιέργεια νέων προϊόντων για τα οποία υπάρχει ζήτηση, οι ενέργειες για την επιμόρφωση-κατάρτιση του ανθρώπινου δυναμικού, και η εκπόνηση μελετών και η δημιουργία και ενίσχυση θεσμών σχετικών με την προβολή των τοπικών προϊόντων και τη διερεύνηση πιθανών αγορών και των τρόπων διείσδυσης σε αυτές.

Βασικός στόχος της πολιτικής πρέπει επίσης να είναι η δημιουργία κατάλληλων συνθηκών που είναι απαραίτητες, προκειμένου οι σχετικές δραστηριότητες να μπορέσουν να προσαρμοστούν στα νέα δεδομένα της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (ΚΑΠ) και της πολιτικής της Κοινότητας για την αλιεία. Ειδικότερα, η πολιτική που θα εφαρμοστεί πρέπει να αποσκοπεί στη μείωση του κόστους παραγωγής των αγροτικών προϊόντων, στην υιοθέτηση νέων καλλιεργειών, στον εκσυγχρονισμό των μεθόδων που χρησιμοποιούνται σε όλες τις δραστηριότητες του τομέα (γεωργία, κτηνοτροφία, αλιεία, δασοπονία, μεταποίηση των σχετικών προϊόντων) και τελικά στην αύξηση του εισοδήματος αυτών που απασχολούνται στον τομέα.

Τέλος, στόχος της γενικότερης πολιτικής που θα εφαρμοστεί στο σύνολο των μη αστικών περιοχών της περιφέρειας πρέπει να είναι η δημιουργία συμπληρωματικού εισοδήματος από παράλληλες δραστηριότητες στους κατοίκους των περιοχών αυτών που απασχολούνται κυρίως με τα αγροτικά. Κατά συνέπεια, σκόπιμη είναι η ενίσχυση του αγροτοτουρισμού (κατασκευή καταλυμάτων), της μεταποίησης που είναι δυνατό να γίνει σε αυτό το επίπεδο, της οικοτεχνίας-χειροτεχνίας κτλ.

3.3. Αξιοποίηση των ανθρώπινων πόρων

Η κατάρτιση, επιμόρφωση και εκπαίδευση του ανθρώπινου δυναμικού κρίνονται απαραίτητες προκειμένου το δυναμικό αυτό της περιφέρειας να μπορέσει να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις και να επωφεληθεί από τις ευκαιρίες που προσδοκάται να δημιουργηθούν ως αποτέλεσμα των μέτρων που προγραμματίζονται στα πλαίσια του 2ου ΚΠΣ και θα υλοποιηθεί μέχρι το 1999. Το μέγεθος μάλιστα της σημασίας των ενεργειών αυτών μπορεί να γίνει αντιληπτό μόνον όταν αυτές

αξιολογηθούν στο γενικότερο πλαίσιο του πληθυσμιακού προβλήματος της περιφέρειας.

Στην παρούσα περίπτωση η πολιτική που θα εφαρμοστεί πρέπει να αποσκοπεί στην υιοθέτηση προγραμμάτων, τα οποία πρέπει να εφαρμοστούν, και θα έχουν στόχο μεταξύ άλλων την εξειδίκευση του εργατικού δυναμικού, την απάλυνση των δυσκολιών προσαρμογής του στα νέα δεδομένα (νέες τεχνολογίες, σύγχρονες μορφές οργάνωσης και διοίκησης, νέες αγορές), τη μείωση της ανεργίας, που αποτελεί σημαντικότατο πρόβλημα στην περιφέρεια, την προσέλκυση και άλλων ατόμων, μέχρι τώρα σε κάποιο βαθμό αποκλεισμένων, στην παραγωγική διαδικασία.

Τέλος, ένας επιπρόσθετος στόχος της πολιτικής που θα ακολουθηθεί, και ο οποίος έχει ήδη αναφερθεί παραπάνω, πρέπει να είναι η μείωση του ποσοστού των απασχολουμένων στον πρωτογενή τομέα και η συνακόλουθη αύξηση αυτού στους άλλους δύο τομείς.

3.4. Ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων

Πέρα από την πολιτική αξιοποίησης του ανθρώπινου δυναμικού παρόμοια μέριμνα, και με παρεμφερείς στόχους, πρέπει να ληφθεί και για τη στήριξη των Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων (ΜΜΕ).

Αναμφίβολα, το όλο επιχειρηματικό περιβάλλον θα βελτιωθεί με την ολοκλήρωση των έργων υποδομής που θα γίνουν. Αυτό όμως δεν φαίνεται να επαρκεί.

Κατά συνέπεια, ένας βασικός στόχος της πολιτικής που θα υιοθετηθεί πρέπει να είναι η ενίσχυση του εκσυγχρονισμού των υπαρχουσών επιχειρήσεων, αλλά και η ενθάρρυνση της δημιουργίας νέων, ώστε αυτές να γίνουν ανταγωνιστικές στο νέο, μεγαλύτερο, πλαίσιο της Κοινοτικής αγοράς και να συντελέσουν τόσο στην αύξηση των εισοδημάτων όσο και στη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας. Ο στόχος αυτός θα επιτευχθεί κυρίως με τη βελτίωση της δυνατότητάς τους να απορροφήσουν τη νέα τεχνολογία, την υιοθέτηση νέων μορφών οργάνωσης και διοίκησης, την εισαγωγή νέων προϊόντων, την υιοθέτηση

νέων μεθόδων παραγωγής (καινοτομίες) και τη δημιουργία θεσμών παροχής συμβουλευτικών υπηρεσιών.

Σε αυτό το πλαίσιο, εκτιμάται ότι θα ήταν θετική η ύπαρξη σχετικού φορέα, ίσως και "επιχειρηματικού πάρκου", για την παροχή συμβουλών όχι μόνο σχετικών με τα παραπάνω αναφερόμενα θέματα. Συγκεκριμένα, στήριξη στις ΜΜΕ μπορεί να δοθεί και σε θέματα πληροφόρησης για νέες αγορές για παραδοσιακά προϊόντα, για μεθόδους καλύτερης χρηματοδότησης, έρευνας κτλ.

3.5. Ανακεφαλαίωση-Συμπεράσματα

Οι κατευθύνσεις της πολιτικής που προδιαγράφηκαν παραπάνω είναι γενικές και λίγο πολύ αφηρημένες. Είναι συνεπείς με τους στρατηγικούς στόχους που περιγράφηκαν στην Ενότητα 2 πιο πάνω, αλλά απέχουν πολύ από το να αποτελούν λεπτομερές και εξειδικευμένο πρόγραμμα για την πενταετία 1994-1999, ενώ σίγουρα δεν υπάρχουν και επαρκείς πόροι για να υλοποιηθούν στην εν λόγω πενταετία όλες οι προτάσεις που έγιναν. Κατά συνέπεια, οι προαναφερόμενες προτάσεις απλώς αποτελούν ένα πλαίσιο μέσα στο οποίο πρέπει να περιληφθούν οι συγκεκριμένες επιλογές που θα γίνουν στα πλαίσια του ΚΠΣ.

Για να καταρτισθεί λεπτομερές πρόγραμμα απαιτείται προφανώς να γίνει επιλογή μεταξύ των προτάσεων. Προς τούτο είναι αναγκαίο να υπάρχει πληρέστερη γνώση των πόρων που είναι διαθέσιμοι, λεπτομερέστερη μελέτη της υπάρχουσας κατάστασης και αξιολόγηση των εν λόγω προτάσεων, ώστε η ακριβής πολιτική που θα ακολουθηθεί, η οποία βέβαια πρέπει να έχει και την απαιτούμενη ευελιξία, να επιτρέπει προσαρμογές στις συνθήκες που μεταβάλλονται, να είναι συνεπής όσον αφορά τα μέτρα που θα ληφθούν και τις ενέργειες που θα γίνουν. Απαραίτητη προϋπόθεση για να γίνει αυτό με επιτυχία είναι η εκπόνηση μιας σειράς οικονομικών και τεχνικών μελετών που, πέραν από την εξέταση των περιβαλλοντολογικών επιπτώσεων των διαφόρων έργων που προτείνονται, πρέπει να απαντούν θεμελιωμένα σε σειρά άλλων συγκεκριμένων ερωτημάτων. Τέτοιες μελέτες σήμερα κατά το μάλλον ή

ήττον δεν υπάρχουν, ενώ φαίνεται ότι είναι ευκαιρία να γίνουν, αφού υπάρχουν οι απαραίτητοι πόροι στα ΚΠΣ.

Τέλος, κρίνεται επίσης αναγκαίο να μελετηθούν ορισμένα θέματα σε πιο μακροχρόνια προοπτική. Μερικά από αυτά αναφέρθηκαν άμεσα ή έμμεσα στην πορεία της παρούσας έκθεσης (επέκταση σιδηροδρομικού δικτύου στην 'Ηπειρο, ανάπτυξη των σχέσεων προς βορράν κτλ.). Σε αυτό το πλαίσιο μπορεί επίσης να αναφερθεί η εξέταση της σκοπιμότητας να ενθαρρυνθεί η δημιουργία τράπεζας τοπικού χαρακτήρα (η οποία να απορροφά τους τοπικούς αποταμιευτικούς πόρους και να δίνει έμφαση στην ενίσχυση τοπικών οικονομικών δραστηριοτήτων), η εξέταση των δυνατοτήτων περαιτέρω ανάπτυξης του Πανεπιστημίου και ιδιαίτερα του νοσοκομείου και της ιατρικής του σχολής, ώστε να γίνει πόλος έλξης για όλη την περιοχή κτλ.

ΠΙΝΑΚΕΣ

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Φυσικοί πόροι

	'Ετος	Μονάδες μέτρησης	Περιφέρεια	Χώρα	Περιφέρεια/Χώρα (%)
1. Συνολική έκταση		χλμ^2	9203	131957,4	7,00
- Ν. Ιωαννίνων		χλμ^2	4990		
- Ν. 'Αρτας		χλμ^2	1662		
- Ν. Θεσπρωτίας		χλμ^2	1515		
- Ν. Πρέβεζας		χλμ^2	1036		
2. Μορφολογία εδάφους					
- Ορεινά		(%)	74,3	42,3	
- Ημιορεινά		(%)	15,1	28,9	
- Πεδινά		(%)	10,6	28,8	
3. Χρήσεις γης					
- Γεωργική γη	1961	(%)	15,5	29,9	
	1971	(%)	15,2	30,0	
	1981	(%)	14,1	29,9	
- Βοσκότοποι	1961	(%)	54,3	41,3	
	1971	(%)	49,3	39,9	
	1981	(%)	51,0	39,8	

ΠΙΝΑΚΑΣ 1 (συνέχεια)

	'Ετος	Μονάδες μέτρησης	Περιφέρεια	Χώρα	Περιφέρεια/Χώρα (%)
-Δάση	1961	(%)	22,7	21,5	
	1971	(%)	27,2	22,5	
	1981	(%)	26,2	22,4	
-Λοιπά	1961	(%)	7,5	7,3	
	1971	(%)	8,3	7,6	
	1981	(%)	8,7	7,9	
4. Ποσοστό αρδευόμενης γεωργικής γης	1961	(%)	22,8	13,3	1,71
	1971	(%)	28,8	20,5	1,40
	1981	(%)	31,7	26,1	1,21
	1989	(%)	37,4	30,0	1,25
	1990	(%)	34,8	29,6	1,18

Πηγές: 1. ΕΣΥΕ, Κατανομή της εκτάσεως της χώρας κατά βασικές κατηγορίες χρήσεως (προαπογραφικά στοιχεία της Απογραφής Γεωργίας- Κτηνοτροφίας Ετών 1961, 1971, 1981).

2. ----, Στατιστικές Επετηρίδες της Ελλάδος, 1973, 1989.

3. ----, Προσωρινά Αποτελέσματα Γεωργικής Στατιστικής 'Ερευνας, Ετη 1990, 1991.

4. ----, Αποτελέσματα της Απογραφής Γεωργίας-Κτηνοτροφίας, 1961.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

Δημογραφικά χαρακτηριστικά

	Έτος	Μονάδες μέτρησης	Περιφέρεια	Χώρα	Περιφέρεια/ Χώρα (%)
1.Πληθυσμός					
-Σύνολο περιφέρειας	1961	χιλ.	352,60	8388,6	4,2
	1971	χιλ.	310,30	8768,6	3,5
	1981	χιλ.	324,50	9740,4	3,3
	1991	χιλ.	339,70	10259,9	3,3
-Ν. Ιωαννίνων	1961	χιλ.	155,30		
	1971	χιλ.	134,70		
	1981	χιλ.	147,30		
	1991	χιλ.	158,20		
-Ν. Άρτας	1961	χιλ.	84,30		
	1971	χιλ.	79,70		
	1981	χιλ.	80,00		
	1991	χιλ.	78,70		
-Ν. Θεσπρωτίας	1961	χιλ.	52,10		
	1971	χιλ.	40,70		
	1981	χιλ.	41,30		
	1991	χιλ.	44,20		

ΠΙΝΑΚΑΣ 2 (συνέχεια)

	Έτος	Μονάδες μέτρησης	Περιφέρεια	Χώρα	Περιφέρεια/ Χώρα (%)
-Ν. Πρέβεζας	1961	χιλ.	60,90		
	1971	χιλ.	55,30		
	1981	χιλ.	55,90		
	1991	χιλ.	58,60		
2.Μεταβολή πληθυσμού (μέση ετήσια) -Σύνολο περιφέρειας	1961-71	(%)	-(1,27)	0,44	
	1971-81	(%)	0,45	1,06	
	1981-91	(%)	0,46	0,52	
-Ν. Ιωαννίνων	1961-71	(%)	-(1,41)		
	1971-81	(%)	0,90		
	1981-91	(%)	0,72		
-Ν. Άρτας	1961-71	(%)	-(0,56)		
	1971-81	(%)	0,00		
	1981-91	(%)	-(0,16)		
-Ν. Θεσπρωτίας	1961-71	(%)	-(2,44)		
	1971-81	(%)	0,15		
	1981-91	(%)	0,68		

	'Ετος	Μονάδες μέτρησης	Περιφέρεια	Χώρα	Περιφέρεια/ Χώρα (%)
-Ν. Πρέβεζας	1961-71	(%)	-(0,96)		
	1971-81	(%)	0,11		
	1981-91	(%)	0,47		
3.Πληθυσμιακή πυκνότητα	1961	άτομα/χλμ^2	38,30	63,6	60,2
	1971	"	33,70	66,5	50,7
	1981	"	35,30	73,8	47,8
	1991	"	36,90	77,8	47,4

Πηγές: 1. ΕΣΥΕ, Στατιστική Επετηρίδα της Ελλάδος, 1989.

2. ------, Απογραφή Πληθυσμού 1991, Δελτίο Τύπου.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

Εργατικό δυναμικό και απασχόληση

	Έτος	Μονάδες μέτρησης	Περιφέρεια	Χώρα	Περιφέρεια/Χώρα (%)
1.Εργατικό δυναμικό	1961	χιλ.	148,7	3638,6	4,1
	1971	χιλ.	110,9	3235,0	3,4
	1981	χιλ.	117,9	3543,8	3,3
	1989	χιλ.	119,9	3966,4	3,0
	1991	χιλ.	107,4	3933,8	2,7
2.Απασχόληση	1961*	χιλ.	-	-	
	1971	χιλ.	108,5	3143,0	3,5
	1981	χιλ.	111,3	3388,5	3,3
	1989	χιλ.	114,6	3670,8	3,1
	1991	χιλ.	96,9	3632,5	2,7
3.Σύνθεση απασχόλησης					
-Πρωτογενής τομέας	1961*	(%)	69,9	54,5	
	1971	(%)	57,5	39,5	
	1981	(%)	43,7	29,3	
	1989	(%)	42,5	25,5	
	1991	(%)	35,0	22,7	
-Δευτερογενής τομέας	1961*	(%)	12,3	18,6	

	Έτος	Μονάδες μέτρησης	Περιφέρεια	Χώρα	Περιφέρεια/Χώρα (%)
	1971	(%)	17,1	25,6	
	1981	(%)	23,5	29,1	
	1989	(%)	20,1	27,8	
	1991	(%)	24,0	27,0	
-Τριτογενής τομέας	1961*	(%)	14,7	23,6	
	1971	(%)	22,4	31,3	
	1981	(%)	31,3	39,5	
	1989	(%)	36,4	46,7	
	1991	(%)	41,0	50,3	
4.Ανεργία (επί του εργατικού δυναμικού)	1961	(%)	4,7	5,9	79,7
	1971	(%)	4,6	3,1	148,4
	1981	(%)	5,5	4,4	125,0
	1989	(%)	4,4	7,5	58,7
	1991	(%)	9,9	7,7	128,6

* Για το 1961 η σύνθεση έχει υπολογιστεί ως ποσοστό του εργατικού δυναμικού και όχι της απασχόλησης, διότι λείπουν τα σχετικά στοιχεία. Οι διαφορές δεν θεωρούνται σημαντικές.

Πηγές: 1. ΕΣΥΕ, Αποτελέσματα της Απογραφής Πληθυσμού- Κατοικιών Ετών 1961, 1971, 1981.

2. ------, Ερευνα Εργατικού Δυναμικού 1992 (αδημοσίευτα στοιχεία).

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν

	'Ετος	Μονάδες μέτρησης	Περιφέρεια +	Χώρα	Περιφέρεια/Χώρα (%)
1. ΑΕΠ/τιμές 1970	1971	εκατ. δρχ.	6035	278551	2,2
	1981	εκατ. δρχ.	10321	418271	2,5
	1991 +	εκατ. δρχ.	11434	504250	2,3
	1992 +	εκατ. δρχ.	11540	508759	2,3
	1993*	εκατ. δρχ.	11658	508800	2,3
	1994*	εκατ. δρχ.	11800	515400	2,3
2. ΑΕΠ/τρέχ.τιμές	1971	εκατ. δρχ.	6272	287422	2,2
	1981	εκατ. δρχ.	47315	1859971	2,5
	1991	εκατ. δρχ.	270418	11058657	2,4
	1992 +	εκατ. δρχ.	285705	12595769	2,3
3. Σύνθεση ΑΕΠ/τιμές 1970					
-Πρωτογενής τομέας	1971	(%)	31,1	17,5	
	1981	(%)	26,4	14,2	
	1991 +	(%)	23,0	12,5	
	1992 +	(%)	19,9	12,2	
	1993*	(%)	22,2	12,1	
	1994*	(%)	20,6	11,7	
-Δευτερογενής τομέας/	1971	(%)	24,7	32,6	
(μεταποίηση)		(%)	(10,8)	(19,6)	

	Έτος	Μονάδες μέτρησης	Περιφέρεια +	Χώρα	Περιφέρεια/Χώρα (%)
	1981	(%)	28,1	31,9	
		(%)	(13,1)	(21,2)	
	1991 +	(%)	24,1	29,3	
		(%)	(9,8)	(17,9)	
	1992 +	(%)		28,8	
		(%)		(17,4)	
	1993*	(%)		29,0	
		(%)		(17,5)	
	1994*	(%)		29,1	
		(%)		(17,6)	
-Τριτογενής τομέας	1971	(%)	44,2	49,9	
	1981	(%)	45,5	53,9	
	1991 +	(%)	52,9	58,2	
	1992 +	(%)		59,0	
	1993*	(%)		58,9	
	1994*	(%)		59,2	
4.Μεταβολή ΑΕΠ/τιμές 1970	1971-81	% έτος	5,51	4,15	132,8
	1981-91	% έτος	1,03	1,89	54,5

Σημείωση: (+) Εκτιμήσεις, (*) Προβλέψεις.

Πηγές: 1. ΕΣΥΕ, Εθνικοί Λογαριασμοί.
2. ΚΕΠΕ, Διαπεριφερειακή ανάλυση και πολιτική και βασικά στοιχεία κατά περιφέρεια και νομό (Έκθεση υπό έκδοση).

ΠΙΝΑΚΑΣ 5

Επενδύσεις πάγιου κεφαλαίου

	Έτος	Μονάδες μέτρησης	Περιφέρεια	Χώρα	Περιφέρεια/Χώρα (%)
1.Ιδιωτικές επενδύσεις Ν.1262 που έχουν ολοκληρωθεί/τρέχ. τιμές	1982-91	εκατ.δρχ.	15326	433480	3,5
2.Κατανομή ιδιωτικών επενδύσεων Ν.1262/τρέχουσες τιμές	1982-91				
-Πρωτογενής τομέας		(%)	23.7	9,2	
-Δευτερογενής τομέας		(%)	48.7	48,7	
(μεταποίηση)		(%)	(48.7)	(47,8)	
-Τριτογενής τομέας		(%)	27.7	42,1	
3.Δημόσιες επενδύσεις/τιμές 1989	1988-91				
-ΔΕΚΟ		εκατ.δρχ.	34610	832956	4,2
-ΠΔΕ		εκατ.δρχ.	55482	1633485	3,4
-Σύνολο		εκατ.δρχ.	90092	2466441	3,7
4.Κατανομή πραγματοποιηθεισών δημόσιων επενδύσεων/τιμές 1989	1988-91				
-Πρωτογενής τομέας		(%)	16,9	7,3	
-Δευτερογενής τομέας		(%)	29,0	32,1	
-Τριτογενής τομέας		(%)	55,0	60,6	
5.Κατά κεφαλήν δημόσιες επενδύσεις/τιμές 1989	1988-91	χιλ.δρχ.	265,6	240,0	110,7

Πηγή: ΥΠΕΘΟ.

ΠΙΝΑΚΑΣ 6

Δείκτες ευημερίας

	'Ετος	Μονάδες μέτρησης	Περιφέρεια	Χώρα	Περιφέρεια/Χώρα (%)
1.ΑΕΠ/κεφαλήν τρέχ. τιμές	1971	χιλ.δρχ.	20,2	32,8	61,7
	1981	χιλ.δρχ.	145,8	191,0	76,4
	1991	χιλ.δρχ.	796,0	1077,9	73,8
2.Συνολικές ιδιωτικές καταθέσεις/κεφαλήν (α)	1972	χιλ.δρχ.	14,3	16,9	84,2
	1980	χιλ.δρχ.	66,5	84,6	78,6
	1989	χιλ.δρχ.	501,7	694,2	72,3
3.Ετήσια κατανάλωση ηλεκτρικής ενέργειας για οικιακή χρήση/κεφαλήν (β)	1961	KWH/έτος	13,8	76,2	18,1
	1971	KWH/έτος	74,4	261,2	28,5
	1981	KWH/έτος	321,8	606,1	53,1
	1989	KWH/έτος	561,0	889,0	63,1
	1991	KWH/έτος	637,1	976,0	65,3
4.Επιβατηγά αυτοκίνητα ΙΧ/100 κατοίκους	1986	τεμ.	8,9	16,7	53,3
	1990	τεμ.	8,8	16,6	53,0

ΠΙΝΑΚΑΣ 6 (συνέχεια)

	Έτος	Μονάδες μέτρησης	Περιφέρεια	Χώρα	Περιφέρεια/Χώρα (%)
5.Τηλέφωνα/100 κατοίκους (γ)	1963	τεμ.	1,1	4,2	26,2
	1970	τεμ.	4,9	12,0	40,8
	1981	τεμ.	16,2	30,2	53,6
	1992	τεμ.	38,3	43,3	88,5
6.Γιατροί/1000 κατοίκους	1961	άτομα	0,7	1,2	57,4
	1971	άτομα	0,8	1,7	49,0
	1981	άτομα	1,3	2,5	52,1
	1990	άτομα	2,8	3,4	82,4

Σημείωση: (α) Για την περιφέρεια ο πληθυσμός των ετών 1972 και 1980 έχει υπολογιστεί επί τη βάσει αυτού που δίνεται στις Απογραφές για το 1971 και με εφαρμογή της μέσης ετήσιας αύξησης της 10ετίας 1971-1981.

(β) Για το 1961 χρησιμοποιήθηκε ο μέσος όρος της κατανάλωσης των ετών 1960 και 1962.

(γ) Για το 1963 και το 1970 χρησιμοποιήθηκαν οι αντίστοιχες εκτιμήσεις του πληθυσμού που έχουν χρησιμοποιηθεί από τον ΟΤΕ.

Πηγές: 1. ΚΕΠΕ, Διαπεριφερειακή ανάλυση και πολιτική και βασικά στοιχεία κατά περιφέρεια και νομό (Έκθεση υπό έκδοση).

2. ΟΤΕ, Στατιστικά Στοιχεία Τηλεπικοινωνιών κατά νομό, ετών 1972, 1982, 1992.

ΣΤΗΝ ΙΔΙΑ ΣΕΙΡΑ

No 1 Πρόγραμμα Αμβρακικού

Α Φάση: Η Προγραμματική Σύμβαση (Τόμος 1). Αθήνα, 1990.

Β Φάση: Πενταετές Πρόγραμμα Ανάπτυξης-Τελική Εκθεση (Τόμος 2). Αθήνα, 1989.

Β Φάση: Πενταετές Πρόγραμμα Ανάπτυξης-Τομεακή Ανάλυση (Τόμος 3). Αθήνα, 1990.

Ειδικές Μελέτες (Τόμος 4). Αθήνα, 1990.

Επισκόπηση της Παγκόσμιας Αγοράς Χελιών (Τόμος 5). Αθήνα, 1990.

No 2 Προστασία και ανάπτυξη περιοχής λίμνης Καστοριάς. Αθήνα, 1990.

No 3 Μεταφορά και ανάπτυξη των τεχνολογιών πληροφόρησης στην Ελλάδα, του Δ. Ουζουνίδη. Αθήνα, 1990.

No 4 Χωροταξική κατανομή και κλαδική σύνθεση των επενδύσεων του Ν.1262/1982, του Γ.Γεωργίου. Αθήνα, 1991.

No 5 Το ελληνικό ισοζύγιο πληρωμών:Επιπτώσεις από την ένταξη και την ενοποίηση της εσωτερικής αγοράς της ΕΟΚ, του Δ.Μαρούλη. Αθήνα, 1991.

No 6 Shipbuilding and Shiprepairing Industry in Greece, των Φρ. Τζαμουζάκη και Σ. Σπαθή. Αθήνα, 1991.

No 7 ΚΑΠΗ Μελισσίων, των Α. Ριτσατάκη, Α. Κώτση και Χρ. Αυγουστή. Αθήνα, 1992.

No 8 Εξελίξεις στο διεθνές νομισματοπιστωτικό σύστημα και η ενοποίηση της ευρωπαϊκής αγοράς: Επιπτώσεις για την Ελλάδα, του Δ. Μαρούλη. Αθήνα, 1992.

No 9 Δημοσιονομικές εξελίξεις στη δεκαετία του '80, του Α. Μπαλφούσια σε συνεργασία Ν. Μανωλά. Αθήνα, 1993.

No 10 Ανθρώπινοι πόροι: Πληθυσμός, αγορά εργασίας, εκπαίδευση, του Κ. Κανελλόπουλου. Αθήνα, 1994.

No 11 Χωροταξική ανάλυση, του Π. Κομίλη. Αθήνα, 1994.

No 12 Αξιολόγηση της συμβολής των Κοινοτικών χρηματοδοτήσεων στην προστασία του ελληνικού περιβάλλοντος, των Δ. Κατοχιανού και Σ. Σπαθή. Αθήνα, 1994.

No 13 Ελεύθερη διακίνηση εργαζομένων στην Κοινότητα και η πολιτική απασχόλησης στην Ελλάδα, του Κ. Ευστρατόγλου. Αθήνα, 1994.

No 14 Ο ελληνικός κλάδος ζάχαρης: Ανάλυση-προοπτικές, Μελετητικής Ομάδας ΚΕΠΕ. Αθήνα, 1994.

No 15 Παραοικονομία και φοροδιαφυγή: Μετρήσεις και οικονομικές επιπτώσεις, Μελετητικής Ομάδας ΚΕΠΕ. Αθήνα, 1995.

No 16 Σύγκλιση, απόκλιση και περιφερειακή πολιτική, των Λ. Αθανασίου, Κ. Κανελλόπουλου, Η. Πούπου. Αθήνα, 1995.

No 17 Πρωτογενής τομέας: Εξελίξεις και προοπτικές ανάπτυξης, 1994-1999, της Α. Λαμπροπούλου. Αθήνα, 1995.

ISBN 960-341-015-2